

SZVETELSZKY ZSUZSANNA

A BARÁTSÁG VÁRAI

„Mondom néked: a mi barátságunknak nincs más célja, és nincs más értelme, minthogy megtapasztald, mennyire más vagy te, mint én.”
(Hermann Hesse)

A mesékben gyakran felvillanó viszony a barátság. Finoman rajzolja meg a néphagyomány ezt a kapcsolatot, elkülönítve a komaságtól, a bajtárságtól, és egyéb, ha szabad ilyen kifejezést használni, rész-barátságoktól. Maga a barátság ugyanis komplex viszony. A huszadik században nagy kedvvel foglalkozott vele az antropológia és a pszichológia is – s minthogy a szociológia egyik feladata, hogy leírja az egyedi történések mögött rejlő mintázatokat, így a barátság szociológiájának létjogosultsága sem kérdőjelezhető meg.

*

Albert Fruzsina és Dávid Beáta elismert, meghatározó szerzői (pontosabban, bi-bibliográfiájuk mennyiségét tekintve: szerzőpárosa), társadalomkutatói szemmel nézve pedig minden bizonnyal megalapítói is a modern értelemben vett „barátságkutatásnak”. Hogy erre a kutatási ágra szükség van-e, s ha igen, miért, arra sokféle válasz lehetséges, a legnyomatékosabb érve mégis a kutatóknak az elmúlt években született eredménye: a barátság veszélybe került, sorvad-apad, nemcsak érzékelhetően, de mérhetően is csökken. A szerzők által megkérdézett felnőtt lakosság egyharmada állítja, hogy nincs is barátja, a barátok száma évről-évre kevesebb. Ugyanilyen árulkodó jelek a modern közmondásferdítések is: madarat tolláról, embert mobiljáról (vagyonáról, bankkártyájáról stb.) Vagy: akit ma megkenhetsz, haverod lesz holnapra (T. Litovkin Anna és Vargha Katalin nyelvészeti gyűjtése). Keseregjünk? Inkább kuta-

...egyedi
történések mögött
rejlő mintázatok...

Albert Fruzsina – Dávid Beáta: Embert barátjáról. A barátság szociológiája. Századvég Kiadó, 2007.

kodjunk! Érdemes tudományos módszerekkel is ránézni, miféleképpen járható körbe a barátság fogalma, hátha megértve rejtett aspektusait, arra is választ kaphatunk, hogyan ösztönözhetjük, támogathatjuk megerősödését, hogy azt ne mondjam: reneszánszát.

A szerzők a barátságot az egyik, ha nem „a” legszentebb emberi szeretetkapocsnak nevezik könyvük előszavában. Miközben leírják: e különleges minőségű emberi kapcsolat tudományos igényű meghatározásával

máig adós a szociológia tudománya. Ez érthető: korok és terek változó tartalmú viszonyokat címkéztek barátságnak, így a „barátság-történet” is roppant ingoványos talaj. S érthető azért is, mert azok a jelenségek, élmények, melyeket az emberek többsége a mindennapok szintjén tapasztal meg, óhatatlanul létrehozzák a rájuk vonatkozó definíciók gazdag tárházát.

...az egyik
legszentebb emberi
szeretetkapocs...

Hamvas Béla *Barátság* című esszéjében úgy foglal állást, miszerint a barátságnak nincs története, csak a barátságról való elmélkedésnek. „A barátság az emberi affektivitás legtermészetesebb kifejezése, az érzelmi fejlődés minden fokán megta-

lálható, és mint az egyik legfontosabb emberi kapcsolat, minden társadalomban jelen volt és van.” Eibl-Eibesfeldt etológus szerint a barátkozásra való képesség alapja az anya és a gyermek közötti szeretetkapcsolatban rejlik, mely az evolúció során alakult ki. A szülői gondoskodás kialakulásának egyik következménye, hogy a felnőtt is tud szerető és gyengéd emberi kapcsolatokat teremteni. A másik: kifejlődik az egyéni kötődés (individual bonding), amely a szerelem képességének nélkülözhetetlen eleme. A barátság legősibb formái mindenütt egybeesnek a rituális rokonsággal, a családi kötelékek valamilyen változatával – az intézményesített barátságok megpecsételésének egyik formája a komatál-küldés.

De hogyan is születik a barátság? Van tudós – Rodin –, aki szerint a barátságra nem alkalmas személyek elutasításával. Hiszen akik fogékonyan reagálnak ránk, azokhoz jobban vonzódunk, velük szívesebben osztjuk meg gondolatainkat is. Barátkozási képességeinket ezenfelül befolyásolják a barátkozásról alkotott elképzeléseink is, és a hasonlósági elv, a homofília is, a személyközi viszonyok egyik alapelve: közelebb érezzük magunkat azokhoz, akik hasonlóak hozzánk. És természetesen a földrajzi közelség is: könnyebben barátkoznak azok, akiknek a tágabb környezet is több alkalmat szolgáltat a közös időtöltésre. Egy másik kutató, Allan

szerint a barátság olyan kapcsolat, amely egyének között áll fenn, személyes jellegű, és a személy a maga valójában, nem pedig valamely csoport tagjaként vesz részt benne.

A barátság önkéntes jellegű, a barát pedig nem helyettesíthető. Barátunk kiválasztása szabad és tudatos cselekvés eredménye. Holott, sok más emberi kapcsolattól eltérően a baráti viszonyoknak nincs intézményes hátterük, a barátokat nem kötik össze formális kötelezettségek, sem szankciók, a barátságot nem szabályozza törvény. Viszonosság jellemzi: akit barátomnak választok, az is barátjának választ engem. Fontos tehát az önkéntes jelleg, a kölcsönösség, az egyenlőség, a bizalom, az intimitás és az együttműködés, de ugyanennyire lényeges szempont a közelség és a hozzáférhetőség is. Ezzel a felsorolással azonban nem teremtünk centizhető kategóriákat, minthogy abszolút szubjektív, kitartunk barátunknak, és a barátok sem mindig egyformán ítélik meg kapcsolatukat.

William Blake aforizmája szépen előlegezi meg a barátság kapcsán a napjainkban a barátságkutatásra is rávetülő hálózati szemléletet: „Madárnak fészek, póknak háló, embernek barátság.” Albert Fruzsina és Dávid Beáta hosszú ideje és eredményesen alkalmazza a hálózatelméleti módszertant kutatásaik során, a barátság fogalmának megvilágításakor is ez az egyik fénypásmájuk.

De nemcsak ez: a könyv első részében szinte filológiai alaposággal áttekintik, hogy az elmúlt évszázadok filozófiai, irodalmi, vallási művei alapján mit írtak-gondoltak eleink a barátságról. Platón Lüsizisz című dialógusában Szókratész ekképpen kérdi Menexenost: „Válaszolj nekem: ha valaki valakit szeret, kettejük közül melyik lesz a másiknak a barátja? A szerető a szeretett emberé, vagy emez a szeretőé? Vagy pedig nincs közöttük különbség? (...) Vagy az ilyen esetben egyikük sem barátja a másiknak, ha nem szeretik kölcsönösen egymást? (...) Most pedig úgy látjuk, ha nem szeretik kölcsönösen egymást, egyikük sem barátja a másiknak.” ...„A barátság kritériuma még az egyenlőség és a hasonlóság, mégpedig az erényesség szempontjából. Fontos, hogy a barátok hasonlóan gondolkodjanak, ami nem szükségszerűen jelenti azt, hogy mindenben egyet kell értsenek. Ha a hasonlóság nem teljesen érvényesül, az arányosság biztosíthatja az egyensúlyt.”

Immanuel Kant fektette le a modern barátságértelmezés alapjait: sze-

*...a barátság
önkéntes
jellegű...*

Barátnők a 60-as évek végén

rinte a „barátság (tökéletességében tekintve) két személy egyesülése ugyanazon kölcsönös szeretet és tisztelet révén... Azt is könnyű belátni, hogy a barátság pusztá (jóllehet gyakorlatilag szükségszerű) eszme, a gyakorlatban ugyan elérhetetlen, de hogy törekedjünk rá (mint az egymás iránti jó érzület maximumára), az ész által ránk rótt, mégpedig nem községes, hanem tiszteletre méltó kötelesség.”

Ralph Waldo Emerson, az „amerikai Montaigne-nek” is nevezett gondolkodó nemcsak a hasonlóságot találja fontosnak a barátságban: „A barátság

a ritka középszert kívánja meg hasonlóság és különbözőség közt, úgyhogy mindkét felet a másokban jelenlévő erőttöbblet és megegyezés vonzza.”

Nietzsche az egyéniségből kiindulva gondolkodik és ír a barátságról, szerinte a barát az ember önteremtését, önformálását, azaz az önmagává válás lehetőségét segíti elő. „Nincs cicomád barátodhoz elég méltó: mert kell, hogy neki nyílvessző légy, az emberfölötti ember felé sóvárgó. (...) A jövő és a legtávolabbi légyen más oka: barátodban szeressed az emberfölötti embert, mint okodat.”

Szívgyógyszerként jellemzi a barátságot Francis Bacon: „A barátság legedesebb gyümölcse az, hogy lecsöndesíti és megkönnyíti a szívet, amely számtalan különböző szenvedélytől dagadozik s háborog. Tudjuk, a testnek eldugulásos és elfojtódásos betegségei a legveszedelmesebbek, s a lélek sem sokban különbözik tőle: a sarsaparillagyökérrel megnyithatjuk a májat, acéllal a lépet, kénvirággal a tüdőt, hódzsírral az agyat, ámde semmiféle medicina nem nyitja meg a szívet, csak a jó barát, akinek meggyónás- vagy vallomásképp elmondhatjuk minden örömmünket, bánatunkat, félelmünket, reményünket, szándékunkat.”

A második részben a szociológia klasszikus és modern eszköztárát is használják a szerzők: felsorolják a barátság kialakulásában szerepet játszó tényezőket, és bemutatnak néhány, a barátság kialakulására és fenntartására is vonatkoztatható kapcsolatelméletet, némelyiket saját vizsgálati eredményeikkel illusztrálva. Önálló fejezetben mutatják be a barátság funkcióit, különös tekintettel a barátoktól származó társas támogatás jelentőségére, elemzik a barátok helyzetét az egyén teljes kapcsolathálózatában, a bizalmas beszélgetési hálózatokban, s foglalkoznak a barátság- választás etikai dimenzióival is, felvázolják a barátságra vonatkozó magyarországi tendenciákat, és közreadják a barátságok életben tartásáról szóló tudást és tapasztalatot. Elgondolkodtató, hogy míg a könyvben a barátságról szóló kultúrtörténeti idézetek nagy része férfiak tollából származik, a kortárs gondolatok viszont nőktől – ők válaszoltak a szerzőknek egy hetilapban közölt felhívására.

C. S. Lewis-t idézve szögezik le Albert Fruzsina és Dávid Beáta, hogy a baráti közösségekből felépülő társadalom az uralkodó rendszer számára paradox módon nem feltétlen kívánatos, sőt akár veszélyforrássá is válhat: „...minden baráti kör az ellenállás egy lehetséges szigete. Azokat, akiknek igaz barátai vannak, nehezebb kordában tartani... Ezért van az, hogy a vezető erőszak vagy propaganda – az egységről való papolás – útján, vagy azzal, hogy lehetetlenné teszik a bensőséges együttlétet és a spontán szórakozást, egy olyan világot hoznak létre, ahol mindenki (baj)társa, de senki sem barátja a másiknak, bizonyos veszélyforrásokat egyszer s mindenkorra kiküszöböltek, és egyben elvették tőlünk a teljes szolgaság elleni legbiztosabb oltalmunkat.” Hozzáfüzik ehhez, hogy a volt kommunis-

ta országok polgárai az elmúlt ötven évben a bőrükön érezték, amikor a hatalom megfojtotta a civil társadalmat az egyesületek feloszlatásával, a közösségek szétverésével: a hatalomnak meg kellett akadályoznia, hogy lázadásra felbujtó kapcsolatok alakulhassanak és erős egyéniségek formálódjanak. Nem hallgatják el azt sem, hogy a demokratikus nyugati világban a huszadik század végére a közösség szintén ellehetetlenült, köszönhetően olyan finomabb módszereknek, mint a fogyasztói ethosz mindek elébe helyezése és a tévézéshez szoktatás.

Modern szemlélettel, a piac nyelvén határozva meg a barátságot: olyan kapcsolati erőforrás, mely nagyon fontos tőke. Nehéz megszerezni és felhalmozni, ám ha elvész, majdnem lehetetlen újrateremteni. Mire jó a barátság – miért jó, hogy vannak barátaink? A klasszikusok megállapítását – hogy jól legyünk, hogy jól érezzük magunkat – a modern kutatások is alátámasztják.

A barátság érzelmi, anyagi és kognitív erőforrás. Thibaut és Kelly függőségi elmélete szerint az emberek akkor elégedettek egy kapcsolattal, ha a belőle származó hasznuk nagyobb, mint a vele összefüggésben lévő költségeik. Rusbult befektetés-elmélete azzal érvel, hogy egy kapcsolat iránti elkötelezettségünket nemcsak a kapcsolattal való elégedettségünk és a rendelkezésünkre álló választási lehetőségek befolyásolják, hanem az is, mennyi erőforrást fektettünk a kapcsolatba. A méltányosság-elmélet szerint pedig egy kapcsolatban nyereségeinket a partner nyereségeihez viszonyítjuk. A szerzők idézik Pahlts is, aki szerint a barátság természetes, és minősége igen jelentős változáson megy keresztül napjainkban: ahelyett, hogy a családi kapcsolatok alternatívája lenne, sokkal elmosódottabb kölcsönhatás van családi és baráti viszonyok között.

A mai társadalmakban a barátság központi helyet foglal el. A társadalmi mobilitásból következően a távolság és az elérhetőség miatt a barátok átvesznek bizonyos, klasszikus családi feladatokat: öntözik a virágot, ha elutazunk, vigyáznak a gyerekekre, ha beteg. Ezzel egyidejűleg változik a barátság fogalmi jelentése: míg korábban a házasságot az elköteleződés jellemezte, s ma inkább a választás, és a több dimenzióban való összeillés, addig ma néhány kiválasztott barát elköteleződése olyan fokú, ami a családi kapcsolatokat jellemzi.

A barátságok típusai is változnak: a kutatók szerint a nők közötti barátságokra inkább jellemző az érzelmi gazdagság, holisztikusabbak és komplexebbek, míg a férfiak barátságai jóval inkább a meghatározott, strukturált cselekvésekhez kapcsolódnak, vagyis specializáltabbak. Egybevág a hagyományos nemi szereposztással és szocializációs mintákkal, hogy a nők inkább a kölcsönös segítségnyújtás, a bizalom és az érzelmi támogatás elemeit hangsúlyozzák a barátság kapcsán, míg a férfiak a közös tevékenységeiket és tapasztalataikat. A lányok barátságait fokozottabb

intimitás jellemzi, a férfiaknak viszont több és változatosabb korú barátai vannak.

S ezen a ponton el is érkeztünk a nevezetes kérdéshez: lehet-e egy férfi és egy nő között igazi barátság? Bizonyára mindenki rendelkezik személyes (akár időben változó) válasszal, ám annyit mégis érdemes említeni a kutatások tapasztalataiból, hogy a férfiak a nőnemű barátaikkal nyitottabbak, többet árulnak el magukról, és jóval intimebb a kapcsolatuk, mint férfi barátaikkal. Ezzel szemben a nők jóval kevésbé alakítanak ki intim viszont férfi barátaikkal. Sőt, a (magyar és nemzetközi) kutatások azt mutatják, hogy a nők mind barátnőiktől, mind párjuktól több önmegegerősítést és támogatást kaptak, mint férfi barátaiktól, viszont a férfiak női és férfi barátaiktól is alacsonyabb szintű személyes „jutalmat” kapnak, mint párjuktól.

Roppant fontos része a könyvnek a *Baráti jó tanácsok* című fejezet, melyben arra világítanak rá a szerzők, hogy a barátság fejlődése, fennállása egyáltalán nem automatikus, szemben a kérdéssel kapcsolatban elterjedt közkeletű véleménnyel: az emberek nagy részében nem, vagy csak későn tudatosul, mit kellett volna tennie egy barátság fennmaradásáért – Teréz anya még jól tudta, hogy a barátság időigényes dolog. A szerzők azt írják, hogy „Noha egyre tovább élünk, egyre több szabadidővel, az utóbbi húsz évben elfelejtettünk beszélgetni. Mind többet hallgatunk, de nem a másik emberre figyelünk – hanem ülünk a képernyők előtt. Hallgatni aktívan kellene: egymást, egymásra.”

Albert Fruzsina és Dávid Beáta könyve jelentős állomása egy leendő, vagy talán már formálódó kapcsolattörténetnek. Túl azon, hogy értelmezik a barátság fontosságát, és elméleteiket nagyszabású kutatásaik adataival támasztják alá, hogy tudományos eredményeket szabatosan és élvezetesen megfogalmazva tárnak az olvasók elé, rámutatnak a társadalomtudományban a hétköznapi élet szociológiájaként ismert irányzat vizsgálati tárgyainak jelentőségére – vagyis az élet mindennapi eseményeinek, viszonyainak meghatározó és útmutató mivoltára.

A networking korában, ahol tréningek és tanfolyamok kínálják a kapcsolatépítés bevált technikáit, érdemes ránézni az alapvető emberi viszonyok egyikének patinás tartalmaira. Megtanuljuk értékelni azt, amivel bírunk: fennálló barátságainkat, és felfedezhetjük a bennük rejlő perspektívákat, kiaknázatlan lehetőségeket.

Modern várunk a barátságot: nemcsak azért, mert visszavonulhatunk és az erős falak mögött biztonságban érezhetjük magunkat, hanem mert a legmagasabb pontokról messzire tekinthetünk – olyan horizontok felé, melynek létét korábban nem is képzelhettük.